

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 415

Ubezpieczenia wobec wyzwań XXI wieku

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2016

Redakcja wydawnicza: Jadwiga Marcinek
Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz
Korekta: Justyna Mroczkowska
Łamanie: Agata Wiszniowska
Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronach internetowych
www.pracnaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2016

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-571-1

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail: econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp	9
Maria Balcerowicz-Szkutnik, Włodzimierz Szkutnik: Problemy ubezpieczeń społecznych i emerytalnych w Federacji Rosyjskiej / Social and pension insurance problem in Russian Federation	11
Teresa H. Bednarczyk: Mikroubezpieczenia – innowacja produktowa czy powrót do korzeni? / Microinsurance – product innovation or return to the roots?.....	23
Barbara Cieślak: UBI zamiast czy obok SBM? / UBI together with or instead of BMS?.....	33
Roman Garbicz: Financial Effects of Social Security System Reforms in Selected Countries of the European Community / Efekty finansowe reform publicznych systemów ubezpieczeń społecznych w wybranych państwach Unii Europejskiej	42
Aleksandra Hęcka, Krzysztof Łyskawa: Ubezpieczenia zagrożeń środowiskowych w gospodarstwie rolnym / Insurance of environmental risk in agricultural entity.....	55
Marietta Janowicz-Lomott, Krzysztof Łyskawa: <i>Underwriting</i> i polityka lokacyjna zakładów ubezpieczeń w kształtowaniu taryf na rynku ubezpieczeń majątkowych / Underwriting and investment policy of insurances companies in creating rates on the market of property insurance.....	68
Maria Kiedrowska: Ryzyko badania sprawozdania finansowego zakładu ubezpieczeń / Insurance company financial statement audit risk	83
Bożena Kołosowska, Angelika Kuligowska: Praktyczne stosowanie triggerów na przykładzie ubezpieczenia gminy / Practical application triggers on the example of municipalities insurance	94
Rafał Komorowski, Katarzyna Kubiszewska: Islamic Takaful: Has it successfully substituted conventional insurance? / Islamic Takaful: czy skutecznie zastąpił ubezpieczenia komercyjne?.....	104
Lech Kujawski, Agnieszka Pobłocka: Oszacowanie rezerwy IBNR bayesowskim modelem <i>chain ladder</i> w ubezpieczeniach majątkowych / Bayesian methods for calculation the best estimate of IBNR technical provision in non-life insurance	115
Agnieszka Kurdyś-Kujawska: Motywy zakupu dobrowolnych ubezpieczeń przez rolników Pomorza Środkowego / The motives of purchase voluntary insurances by farmers of the Middle Pomerania	124

Robert Kurek: Nadzór nad globalnie działającymi zakładami ubezpieczeń – wymogi kapitałowe / Supervision over the globally functioning insurance institutions – capital requirements	134
Sergiusz Lenhardt: Perspektywy dla rynku ubezpieczeń samochodów zabytkowych w Polsce / Perspectives for the classic cars insurance market in Poland	143
Jerzy Łańcucki: Mechanizm nadzoru nad grupą ubezpieczeniową w nowych regulacjach unijnych / Mechanism of insurance group supervision in new EU regulations	152
Beata Nowotarska-Romaniak: The marketing meaning of customers as users of insurance services / Marketingowe znaczenie klientów jako użytkowników usług ubezpieczeniowych	163
Sylvia Pieńkowska-Kamieniecka: Partycypacja osób młodych w dodatkowym systemie emerytalnym / The participation of young people in the additional pension scheme	171
Piotr Pisarewicz: Wynagrodzenia z tytułu sprzedaży ubezpieczeń jako wyznacznik strategii rozwoju banków opartych na modelu współpracy z zakładami ubezpieczeń / Insurance commissions as a determinant of banks' strategies based on co-operation with an insurance companies.....	182
Agnieszka Przybylska-Mazur: Wybrana metoda oszacowania ryzyka rachunków zdrowia / Selected method of estimating the risk of health accounts.....	194
Paweł Rozumek: Instrumenty zarządzania ryzykiem katastroficznym i niekatastroficznym w rolnictwie – analiza porównawcza ubezpieczeń tradycyjnych i indeksowych / Catastrophic and non-catastrophic risk management tools in agriculture – comparative analysis of traditional and index insurances	203
Ewa Spigarska: Bilans zakładów ubezpieczeń na potrzeby wymogów wypłacalności i do celów statutowych – podobieństwa i różnice / Balance sheet of insurance companies for solvency requirements and for statutory purposes – similarities and differences.....	214
Grzegorz Strupczewski: Identyfikacja kluczowych determinant zakupu dotowanego ubezpieczenia upraw rolnych i zwierząt gospodarskich / Identification of the key determinants of subsidized crop and livestock insurance purchase.....	225
Waldemar Truszkiewicz: Medyczna ocena następstw szkody osobowej w roszczeniach odszkodowawczych – wielowymiarowy, nowoczesny System HBT (Human Body Trauma) Index w miejsce jednowymiarowej tabeli ZUS / Replacement of one-dimensional ZUS (Social Insurance Institute) table with a multidimensional, advanced HBT (Human Body Trauma) system in Medical valuation of consequences of injuries on the person in compensation claims	241

Tatiana Verezubova: Rodzaje ubezpieczeń w strategii finansowej zakładów ubezpieczeniowych rekomendowane na podstawie analizy ryzyka i rentowności – metodologia wyboru / The method of selection of preferential insurance forms based on risk analysis and profitability in financial strategy of insurance companies.....	250
Alicja Wolny-Dominiak, Stanisław Wanat: Taryfikacja <i>a priori</i> z wykorzystaniem kopuli / On the use of copula in ratemaking	258

Wstęp

Ubezpieczenie jako urządzenie gospodarcze funkcjonuje od bardzo dawna. We współczesnych czasach w wielu krajach w ramach rynków finansowych działają rozwinięte w różnym stopniu rynki ubezpieczeniowe. Ryzyko, które towarzyszy człowiekowi od zarania dziejów i które dało początek zorganizowania instytucji ubezpieczenia, występuje ciągle i jednocześnie na skutek rozwoju cywilizacyjnego, rozwoju technologicznego oraz zmieniających się procesów demograficznych. Pojawiają się nowe kategorie ryzyka, które mogą być przedmiotem ubezpieczenia. Wobec zmieniającego się otoczenia rynek ubezpieczeniowy dostosowuje się i proponuje nowe produkty ubezpieczeniowe. Jednocześnie zakłady ubezpieczeń z obowiązku muszą dbać o bezpieczeństwo finansowe swoich klientów, aby nie podważyć podstawowej zasady realności ochrony ubezpieczeniowej. Wszystkie te zjawiska można zaliczyć do obszarów badawczych środowiska akademickiego zajmującego się problematyką ubezpieczeniową. Ponadto nowe tendencje, które pojawiają się w systemach emerytalnych, wywołane starzeniem się społeczeństw i niewydolnością repartycyjnego systemu emerytalnego, a równocześnie pojawiającymi się kryzysami na rynkach finansowych, generują cały szereg problemów badawczych, które są również w zasięgu zainteresowań wielu środowisk akademickich. Funkcjonujący w Polsce od kilkunastu lat nowy system emerytalny budzi różne kontrowersyjne dyskusje i skłania do wstępnej oceny, a zagadnienia te wiążą się z funkcjonowaniem systemu ubezpieczeń społecznych, w tym również z finansowaniem ochrony zdrowia.

Jak widać, tematyka badawcza obejmująca bardzo szeroko rozumiane ubezpieczenia od strony teoretycznej, jak również praktyki ubezpieczeniowej, jest niezwykle obszerna. Wszystkie te problemy są zawarte w przygotowanej pracy.

Zbiór zawiera artykuły, zaprezentowane na IX Międzynarodowej Konferencji „Ubezpieczenia wobec wyzwań XXI wieku”, która odbyła się w maju 2015 r. w Rydzynie. Konferencja jest organizowana z inicjatywy i w wyniku współpracy Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu i Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Biorą w niej udział osoby reprezentujące wszystkie czołowe krajowe środowiska akademickie zajmujące się problematyką ubezpieczeniową oraz przedstawiciele praktyki ubezpieczeniowej. Od kilku lat przyjeżdżają również uczestnicy z zagranicy, z takich państw, jak: Rosja, Ukraina, Białoruś, Słowacja, Czechy i Niemcy. Tematyka badawcza prezentowana na obradach koncentruje się wokół następujących zagadnień:

- Funkcjonowanie rynku ubezpieczeniowego w Polsce i w świecie
- Zarządzanie ryzykiem w ubezpieczeniach
- Gospodarka finansowa ubezpieczycieli

- Zastosowanie metod ilościowych w ubezpieczeniach
 - Problematyka prawna w ubezpieczeniach
- Artykuły opublikowane w tym opracowaniu dotyczą powyższych zagadnień.

Pragniemy wszystkim Autorom serdecznie podziękować za przygotowanie interesujących artykułów poruszających wiele ważnych, aktualnych problemów i mamy nadzieję, że publikacja ta wzbogaci literaturę ubezpieczeniową i będzie inspiracją do dalszych badań.

W imieniu Autorów i własnym wyrażamy głęboką wdzięczność recenzentom: Pani Profesor Marii Balcerowicz-Szkutnik, Pani Profesor Teresie Bednarczyk, Panu Profesorowi Jackowi Lisowskiemu, Panu Profesorowi Markowi Monkiewiczowi, Panu Profesorowi Kazimierzowi Ortyńskiemu, Pani Profesor Wandzie Sułkowskiej, Panu Profesorowi Włodzimierzowi Szkutnikowi, Panu Profesorowi Tadeuszowi Szumliczowi oraz Panu Profesorowi Adamowi Śliwińskiemu – za cenne uwagi, które pozwoliły nadać publikacji lepszy kształt.

Redaktorzy naukow
Wanda Ronka-Chmielowiec
Patrycja Kowalczyk-Rólczyńska

Maria Kiedrowska

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
e-mail: maria.kiedrowska@ue.poznan.pl

**RYZIKO BADANIA SPRAWOZDANIA
FINANSOWEGO ZAKŁADU UBEZPIECZEŃ**
**INSURANCE COMPANY FINANCIAL
STATEMENT AUDIT RISK**

DOI: 10.15611/pn.2016.415.07

Streszczenie: Sprawozdanie finansowe zakładu ubezpieczeń podlega obowiązkowemu badaniu przez niezależnego biegłego rewidenta. Z uwagi na szczególny charakter działalności ubezpieczeniowej w rachunkowości ubezpieczycieli występują niespotykane w innych jednostkach rozwiązania dotyczące pomiaru i ewidencji zdarzeń oraz odmienny układ sprawozdania finansowego. Specyficzny charakter rachunkowości ubezpieczeniowej powoduje, że badanie sprawozdania finansowego niesie znaczne ryzyko wydania opinii, która nie odzwierciedla właściwie rzeczywistej sytuacji finansowej ubezpieczyciela. Artykuł przedstawia pojęcie i istotę ryzyka badania oraz elementów go tworzących, czyli ryzyko istotnego zniekształcenia i ryzyko przeoczenia, wskazując na czynniki mające wpływ na ich wielkość. Prezentuje także procedury szacowania ryzyka badania oraz próbę identyfikacji rodzajów obszarów ryzyka badania sprawozdania finansowego zakładu ubezpieczeń. Analizowane są konsekwencje przyjęcia określonego poziomu ryzyka badania na poprawność przeprowadzonego audytu.

Słowa kluczowe: ryzyko badania, biegły rewident, badanie sprawozdania finansowego, zakład ubezpieczeń.

Summary: Financial statement of an insurance company is subject to obligatory audit by an independent auditor. In view of specific nature of insurance activity the audit of insurance company carries a substantial risk of delivering audit opinion which does not reflect properly the real financial standing of the company. The paper presents the concept and essence of audit risk and its components: risk of omission and risk of material misstatement as well as factors which determine these kinds of risk. There are presented also procedures of audit risk appraisal and attempts to identify types and areas of audit risk in an insurance company. Finally, there are analyzed consequences of acceptance of a certain level of audit risk for audit correctness.

Keywords: audit risk, auditor, financial statement audit, insurance company.

1. Wstęp

Zakłady ubezpieczeń są zaliczane do jednostek zainteresowania publicznego, co oznacza, że ich sprawozdanie finansowe, przedstawione do publicznej wiadomości, powinno być prawidłowe, w sposób rzetelny i jasny przedstawiać sytuację majątkową i finansową oraz wynik finansowy ubezpieczyciela. Z tego też względu sprawozdania finansowe zakładów ubezpieczeń podlegają obowiązkowemu badaniu przez biegłych rewidentów niezależnie od formy prawnej, zakresu i wielkości prowadzonej działalności.

Specyficzne rozwiązania dotyczące identyfikacji, pomiaru i ewidencji zdarzeń niespotykanych w innych jednostkach oraz odmienny układ sprawozdania finansowego zakładu ubezpieczeń powodują, że biegły rewident musi przyjąć uwzględniającą specyfikę rachunkowości, strategię i organizację badania, zastosować odpowiednie metody i techniki badania. Ważnym elementem badania, już na etapie wstępnym, jest zdiagnozowanie i oszacowanie jego ryzyka, a następnie wyznaczenie istotności ogólnej i istotności cząstkowych. Zidentyfikowanie obszarów ryzyka badania sprawozdania finansowego i ksiąg rachunkowych pozwala na skoncentrowanie się w trakcie badania na zagadnieniach ważnych i mających istotny wpływ na prawidłowy i rzetelny obraz kondycji finansowej ubezpieczyciela. Opracowany plan i harmonogram badania, uwzględniający ryzyko badania sprawozdania finansowego jako całości oraz ryzyka badania określonych obszarów (grup aktywów, pasywów, przychodów czy kosztów), zwiększa efektywność audytu nie tylko poprzez ograniczenie czasu badania, ale przede wszystkim poprzez zwiększenie pewności, że zastosowano właściwe metody badawcze i zbadano „newralgiczne”, istotne dla sprawozdania zagadnienia.

W Polsce w ostatnim czasie powstał szereg opracowań z zakresu rewizji finansowej podejmujących problematykę istoty, metod i technik badania, procedur i dokumentowania badania sprawozdań finansowych w świetle polskich i międzynarodowych standardów badania sprawozdań finansowych. Są to głównie opracowania mające charakter podręczników [Gabrusewicz 2014; Hołda, Pociecha 2004; Hołda, Pociecha 2009] i materiałów dydaktycznych dla biegłych rewidentów [Krzywda (red.) 2005, Konopacki 2008, Konopacki 2010]. W opracowaniach tych autorzy przedstawiają również rodzaje i pomiar ryzyka badania sprawozdań finansowych jednostek gospodarczych, innych aniżeli banki i ubezpieczyciele. W przypadku jednostek sektora finansowego opracowań wskazujących na specyfikę badania tych jednostek jest niewiele [Wielgórska-Leszczyńska 2005; Kiedrowska 2008], a podejmujących problematykę ryzyka badania sprawozdania finansowego nie ma wcale.

Celem artykułu jest przedstawienie ryzyka badania, jego elementów oraz procedur jego szacowania w odniesieniu do badania sprawozdania finansowego zakładu ubezpieczeń. Podjęta zostanie próba identyfikacji obszarów ryzyka badania sprawozdania finansowego zakładu ubezpieczeń.

2. Sprawozdanie finansowe zakładu ubezpieczeń jako przedmiot badania biegłego rewidenta

Jak już wcześniej powiedziano, zgodnie z wymogami ustawy o rachunkowości sprawozdania finansowe zakładów ubezpieczeń podlegają obowiązkowemu badaniu przez niezależnego biegłego rewidenta¹. Po zakończeniu badania, na podstawie zebranych dowodów, biegły formułuje pisemną opinię o tym, czy przedłożone do badania sprawozdanie finansowe zostało sporządzone na podstawie prawidłowo prowadzonych ksiąg rachunkowych, czy jest zgodne z zasadami (polityką) rachunkowości oraz obowiązującymi jednostkę przepisami prawa, statutem oraz czy rzetelnie i jasno przedstawia istotne informacje o kondycji majątkowej i finansowej oraz wyniku finansowym zakładu [Ustawa z 29 września 1994, art. 65 ust. 1]. Przedmiotem badania jest nie tylko sprawozdanie finansowe ubezpieczyciela, ale i księgi rachunkowe oraz dokumenty księgowe, dokumentacja powstająca podczas inwentaryzacji, przyjęte zasady (polityka) rachunkowości, sposób działania systemu rachunkowości i kontroli wewnętrznej oraz inne informacje, jeśli mogą wpłynąć na przyszłą rentowność i wypłacalność (np. zobowiązania warunkowe) [Kiedrowska 2008].

Ze względu na specyfikę działalności zakłady ubezpieczeń sporządzają sprawozdania finansowe w innych układach niż pozostałe jednostki gospodarcze. Na roczne sprawozdanie finansowe ubezpieczyciela składają się: wprowadzenie do sprawozdania finansowego, bilans, techniczny rachunek ubezpieczeń, ogólny rachunek zysków i strat, zestawienie zmian w kapitale własnym, rachunek przepływów pieniężnych, dodatkowe informacje i objaśnienia do sprawozdania finansowego. Ubezpieczyciele do sprawozdania finansowego dołączają obowiązkowo informacje niezbędne do oceny kondycji finansowej. Przykładowo są to informacje o wysokości: środków własnych, marginesu wypłacalności, nadwyżki (niedoboru) środków własnych na pokrycie marginesu wypłacalności, rezerw techniczno-ubezpieczeniowych, aktywów stanowiących pokrycie rezerw techniczno-ubezpieczeniowych, nadwyżki (niedoboru) aktywów na pokrycie rezerw techniczno-ubezpieczeniowych.

Badanie sprawozdań finansowych zakładów ubezpieczeń jest przeprowadzane zgodnie z regulacjami zawartymi w ustawie o rachunkowości, ustawie o biegłych rewidentach oraz Krajowymi Standardami Rewizji Finansowej². Regulacje te nie uwzględniają specyfiki badania sprawozdań finansowych zakładów ubezpieczeń,

¹ Jest to pewne uproszczenie, ponieważ umowę o badanie zawiera podmiot uprawniony do badania, który też musi być niezależny od jednostki badanej.

² KSRF przyjęte uchwałą KRBR nr 1608/38/2010 z 16 lutego 2010 r. przestają obowiązywać z dniem 31 grudnia 2017 r. w przypadku badania i przeglądów sprawozdań finansowych jednostek zaufania publicznego. W dniu 1 kwietnia 2015 r. Komisja Nadzoru Audytowego zatwierdziła uchwałą KRBR nr 2783/52/2015 z 10 lutego 2015 r. o przyjęciu do stosowania w Polsce do badania sprawozdań finansowych Międzynarodowych Standardów Badania. Standardy te będą stosowane do badania i przeglądów sprawozdań finansowych zakładów ubezpieczeń za okresy kończące się 31 grudnia 2016 r. i później.

z wyjątkiem KS RF nr 1, który w § 107-117 wskazuje na specyfikę badania sprawozdań finansowych jednostek sektora finansowego. W trakcie badania biegły rewident musi sprawdzać zgodność sporządzonego sprawozdania finansowego z przepisami prawa ubezpieczeniowego [Ustawa z 11 września 2015] oraz szczegółowymi zasadami rachunkowości [Rozporządzenie Ministra Finansów z 28 grudnia 2009].

3. Ryzyko badania sprawozdania finansowego i jego elementy

Ryzyko badania sprawozdania finansowego jest wyznaczane przez biegłego rewidenta na etapie planowania badania i opracowywania strategii badania. Pomimo iż identyfikacja i analiza ryzyka badania jest przez wielu biegłych rewidentów traktowana jako wymóg formalny, to należy stwierdzić, że jest jednym z podstawowych warunków efektywnego przeprowadzenia badania sprawozdania finansowego [Hołda, Pocięcha 2009, s. 24]. To właśnie wielkość wyznaczonego ryzyka powinna być podstawą przyjęcia określonych niezbędnych procedur badawczych.

Ryzyko badania to ryzyko wyrażenia przez biegłego niewłaściwej opinii z badania w sytuacji, gdy sprawozdanie finansowe zawiera istotne zniekształcenie. Zniekształcenie to może być spowodowane błędem lub oszustwem [MSB 200 § 13c]. Z uwagi na wielkość jednostki, rozbudowaną strukturę czy liczbę zdarzeń w ciągu roku nie jest możliwe przeprowadzenie badania pełnego. Ograniczenie zakresu badania może doprowadzić do tego, że biegły rewident nie zauważy i nie skoryguje istotnych nieprawidłowości w księgach rachunkowych i sprawozdaniu finansowym. Mogą być one spowodowane zwykłymi błędami wynikającymi z niewłaściwego stosowania zasad rachunkowości czy interpretowania określonego zdarzenia lub też zwykłymi pomyłkami w obliczeniach i ujmowaniu zdarzeń na kontach, ujawnieniu w sprawozdaniu finansowym, a także działaniami świadomymi mającymi na celu sfałszowanie sprawozdania finansowego lub sprzeniewierzenie majątku. Biegły rewident, przystępując do badania, ma świadomość, że wnioski płynące z badania mogą być niewłaściwe.

Biegły rewident na etapie planowania badania wyznacza wstępnie ryzyko badania na poziomie sprawozdania finansowego. Jeśli ryzyko badania niektórych elementów jest inne niż ryzyko badania wyznaczone dla sprawozdania jako całości, to bazując na własnym osądzie, biegły może wyznaczyć różne poziomy ryzyka dla poszczególnych pozycji sprawozdania. Aby zminimalizować ryzyko badania do akceptowanego niskiego poziomu, biegły rewident planując badanie, powinien przewidzieć przeprowadzenie określonych procedur badawczych, które w trakcie badania pozwolą na monitorowanie ryzyka i utrzymanie go na określonym poziomie.

W klasycznym modelu³ ryzyko badania (RB) jest wyznaczane jako iloczyn trzech elementów: ryzyka nieodłączonego (RN), ryzyka kontroli (RK) i ryzyka przeoczenia badania (RP), a zatem [Hołda, Pocięcha 2009, s. 27; Gabrusewicz 2014, s. 93]:

³ Poza klasycznym modelem ryzyka badania budowane są również bardziej zaawansowane modele, takie jak model ryzyka [Srivastava, Shafer 1992] bazujący na teorii Dempstera-Shafera (teorii funkcji przekonania) czy modele ryzyka badania oparte na teorii zbiorów rozmytych [Smejda 2005].

$$RB = RN \times RK \times RP.$$

Zgodnie z MSB 200 ryzyko nieodłączne i ryzyko kontroli szacuje się łącznie jako ryzyko istotnego zniekształcenia (RIZ), co oznacza, że ryzyko badania jest funkcją ryzyka istotnego zniekształcenia i ryzyka przeoczenia:

$$RB = RIZ \times RP.$$

Ryzyko istotnego zniekształcenia to ryzyko, że sprawozdanie finansowe uległo istotnym zniekształceniom przed badaniem. Składa się ono z ryzyka nieodłącznego i ryzyka kontroli określanych na podstawie stwierdzeń [MSB 200 § 13n.].

Ryzyko nieodłączne odzwierciedla podatność danego stwierdzenia dotyczącego grupy transakcji, salda lub ujawnienia na zniekształcenie. Jest to zatem ryzyko, że istotny błąd wystąpi w określonym zbiorze dowodów lub zapisów w księgach rachunkowych. Na jego wysokość wpływ mają m.in. cele jednostki, branża, rodzaj i złożony charakter działalności, system prawny i jego zmiany dotyczące badanego okresu, doświadczenie, wiedza i uczciwość kierownictwa jednostki, rodzaj dokonywanych operacji, podatność aktywów na nadużycia, zakres stosowania szacunków do wyceny aktywów i pasywów [Hołda, Pocięcha 2009, s. 25].

W przypadku zakładów ubezpieczeń na wielkość tego ryzyka wpływa charakter działalności ubezpieczeniowej, która ma swoje odzwierciedlenie w szczególnych i często bardzo złożonych problemach rachunkowych niewystępujących w innych jednostkach. Oznacza to, że pracownicy księgowości muszą posiadać szczególną wiedzę z zakresu rachunkowości, a regulacje prawne dotyczące rachunkowości zakładów ubezpieczeń zawarte w rozporządzeniu ministra finansów z grudnia 2009 r. nie zawierają rozwiązań szeregu problemów nurtujących księgowych.

Na poziom ryzyka nieodłącznego wpływać mogą również wysokie wymogi finansowe i kapitałowe stawiane zakładom ubezpieczeń, co może zachęcać do działań mających na celu „poprawę” rzeczywistego stanu majątkowego i finansowego.

Z kolei ryzyko kontroli to ryzyko, że system kontroli wewnętrznej nie zapobiega powstaniu, nie wykrywa i nie koryguje na czas istotnego zniekształcenia mogącego wystąpić w stwierdzeniu dotyczącym grupy transakcji, salda lub ujawnienia. Jego wysokość zależy od ryzyka nieodłącznego, poprawności koncepcji i sprawności działania systemu kontroli wewnętrznej.

W trakcie planowania badania biegły sprawdza, czy zakład ubezpieczeń opracował i wdrożył system kontroli wewnętrznej, czy powołał komitet audytu oraz czy istnieje komórka audytu. Biegły bada, czy zakład ubezpieczeń wprowadził efektywny system kontroli wewnętrznej i czy obejmuje on procedury księgowe i administracyjne, organizację kontroli wewnętrznej, raporty i sprawozdawczość na wszystkich szczeblach oraz czy jest on skuteczny [Kiedrowska, Szczepankiewicz 2011].

Ryzyko nieodłączne i ryzyko kontroli są z sobą w znacznym stopniu sprzężone, ponieważ jednostka po to wdraża system kontroli wewnętrznej, by zapobiegał powstawaniu błędów oraz je wykrywał [Fedak 1998, s. 197]. Ryzyko nieodłączne i ryzyko kontroli są rozpatrywane jako ryzyko istotnego zniekształcenia. Ryzyko

to jest szacowane na etapie planowania badania. Biegły wyznacza wartość ryzyka nieodłącznego czy ryzyka kontroli, ale nie może ich zmienić.

Ryzyko przeoczenia oznacza ryzyko, że zastosowane przez biegłego rewidenta procedury służące zmniejszeniu ryzyka badania do możliwego do zaakceptowania poziomu nie doprowadzą do wykrycia zniekształcenia. Zniekształcenie to osobno lub w powiązaniu z innymi zniekształceniami może być istotne [MSB 200 § 13e]. Ryzyko przeoczenia może wynikać także z błędnego zinterpretowania uzyskanych wyników badania.

Korzystając z modelu klasycznego, ryzyko przeoczenia można wyznaczyć, przekształcając wzór na obliczenie ryzyka badania. Ryzyko przeoczenia⁴ wyniesie:

$$RP = \frac{RB}{RN \times RK} = \frac{RB}{RIZ}$$

W przypadku badania sprawozdania finansowego ważnym czynnikiem ograniczającym ryzyko przeoczenia jest wiedza i doświadczenie w zakresie rachunkowości i rewizji zakładów ubezpieczeń przez biegłego rewidenta i zespół osób z nim badających. Do zmniejszenia ryzyka przeoczenia przyczynić się może współpraca z biegłym weryfikatorem, a także powołanie eksperta posiadającego wiedzę z dziedziny innej niż rachunkowość i rewizja finansowa. Ekspertem takim może być aktuariusz, specjalista z zakresu ubezpieczeń czy np. specjalista z zakresu wyceny instrumentów finansowych bądź rzeczoznawca majątkowy. Czynnikiem zwiększającym ryzyko przeoczenia jest rozbudowana struktura organizacyjna zakładu ubezpieczeń, która utrudniać może właściwe przeprowadzenie badania.

4. Szacowanie przez biegłego ryzyka badania

Jak już wcześniej powiedziano, biegły rewident powinien tak zaplanować i przeprowadzić badanie, by ryzyko badania ograniczyć do akceptowalnego niskiego poziomu, który jest właściwy i wystarczający do wyrażenia opinii. Poziom ryzyka badania biegły ustala na podstawie profesjonalnego osądu, uznając, że badanie sprawozdania finansowego nie musi dać absolutnej pewności co do jego poprawności. W praktyce biegli przyjmują zwykle 5-procentowy poziom ryzyka badania, czyli zakładają, że sprawozdanie finansowe w 95% pewności jest prawidłowe i rzetelne [Knechel i in. 2007; Pfaff 2008, s. 150].

Knechel, Salterio i Ballou [2007] zwracają uwagę, że pomimo iż model ryzyka badania jest wyrażony w postaci wzoru matematycznego, to jego stosowanie jest bardziej koncepcyjne niż obliczeniowe, a audytorzy na ogół nie stosują go jako narzędzia do obliczania ryzyka. Model dostarcza raczej wskazówek co do zakresu badania wymaganego przy danej sytuacji jednostki.

⁴ W niektórych modelach ryzyko przeoczenia (RP) jest dzielone na dwa ryzyka: ryzyko dotyczące przeglądu analitycznego (RA) i ryzyko szczegółowych badań wiarygodności (RS) [Hołda, Pocięcha 2005, s. 56].

Z przyjętego powyżej założenia, że biegły przystępując do badania, przyjmuje określony poziom ryzyka badania, wynika, że ryzyko przeoczenia zależy od wielkości oszacowanego ryzyka istotnego zniekształcenia. Ponieważ ryzyko istotnego zniekształcenia jest niezależne od biegłego rewidenta, musi dostosować do niego poziom ryzyka przeoczenia tak, by ryzyko badania nie było zbyt wysokie. Im, zdaniem biegłego, ryzyko istotnego zniekształcenia jest wyższe, tym niższy musi być poziom ryzyka przeoczenia, a to oznacza, że powinien on zwiększyć zakres badania.

A zatem to prawidłowe oszacowanie ryzyka istotnego zniekształcenia ma szczególne znaczenie w procesie badania. Rodzaj, czas przeprowadzenia i zakres procedur szacowania ryzyka zależą od wielkości i złożoności jednostki oraz doświadczenia biegłego i członków zespołu badającego, a także od tego, czy badał już wcześniej sprawozdanie jednostki, czy też spotyka się z nią po raz pierwszy. Jeśli jednostka była już badana przez biegłego lub innego biegłego tej samej firmy audytorskiej, to wstępnie posiłkować się można informacjami zgromadzonymi w posiadanej już dokumentacji z badania sprawozdania z lat poprzednich.

Szacowanie ryzyka istotnego zniekształcenia odbywa się na podstawie osądu biegłego rewidenta, jego wiedzy, doświadczenia i intuicji. Procedury oceny ryzyka obejmują [MSB 315 § 6]:

- zapytania do kierownictwa i innych osób w jednostce, które zdaniem biegłego mogą posiadać informacje pomocne do zidentyfikowania ryzyka istotnego zniekształcenia;
- procedury analityczne;
- obserwacje i inspekcje.

Ważnym źródłem informacji są zapytania adresowane do kierownictwa i innych osób zatrudnionych w badanej jednostce. Zapytania kierowane do osób zatrudnionych przy inicjowaniu, przetwarzaniu lub księgowaniu operacji złożonych lub nietypowych pozwalają na ocenę przyjętych zasad ich wyceny i ewidencji, z kolei zapytania skierowane do radców prawnych mogą dostarczyć informacji o toczących się sporach prawnych, udzielonych poręczeniach i gwarancjach [MSB 315, A6]. Ważne jest skorzystanie z pomocy kierownika komórki audytu wewnętrznego lub innych pracowników tej komórki. Pracownicy ci mogą dostarczyć istotnych dla biegłego informacji o jednostce i jej otoczeniu oraz informacji ważnych do identyfikacji i oceny ryzyka istotnego zniekształcenia.

Procedury analityczne pozwalają na porównanie rzeczywistych danych liczbowych czy wskaźników ze sformułowanymi przez biegłego oczekiwaniami co do możliwych zależności, których można oczekiwać. Mogą być pomocne w rozpoznaniu istnienia transakcji czy zdarzeń nietypowych, mogą zidentyfikować cechy jednostki, których biegły nie był świadomy.

Obserwacja i inspekcja również dostarczają informacji o jednostce i otoczeniu. Przykładowo badanie to obejmuje obserwację działalności jednostki, przegląd dokumentów, zapisów księgowych, instrukcji posiadanych w badanej jednostce (kontroli wewnętrznej, inwentaryzacji, obiegu dokumentów) czy też raportów sporządzanych przez kierownika jednostki [MSB 315, A11].

Na podstawie dokonanego szacunku ryzyka istotnego zniekształcenia (w świetle polskich standardów – odrębnie ryzyka nieodłącznego i ryzyka kontroli) biegły ustala rodzaj, czas przeprowadzenia i zakres badań wiarygodności poszczególnych sald kont i grup transakcji. Opracowane szczegółowe procedury badania poszczególnych pozycji sprawozdania finansowego i grup transakcji powinny pozwolić na zebranie w trakcie badania dostatecznych dowodów potwierdzających wiarygodność danych i stwierdzeń zawartych w tym sprawozdaniu oraz ich zgodność z wiążącymi jednostkę zasadami (polityką) rachunkowości.

Ustalona przez biegłego wielkość ryzyka badania i jego elementów może być wyrażona słownie lub liczbowo, na podstawie prawdopodobieństwa. Wielkość ryzyka wyrażona słownie informuje, że ryzyko jest niskie, średnie lub wysokie dla ryzyka kontroli i ryzyka nieodłącznego, natomiast najniższe, niższe, średnie, wyższe i najwyższe dla ryzyka przeoczenia [KSRF 1, załącznik 1]. Ryzyko wyrażone za pomocą prawdopodobieństwa określa liczbowo wielkość ryzyka; przykładowo ryzyko nieodłączne jest wysokie, gdy przekracza 60%, średnie 40-60%, niskie poniżej 40%.

5. Główne obszary ryzyka badania sprawozdania finansowego zakładu ubezpieczeń

Specyfika działalności ubezpieczeniowej ma swoje odzwierciedlenie w elementach i pozycjach sprawozdania finansowego, szczególnych zasadach (polityce) rachunkowości, złożoności systemu kontroli wewnętrznej, a tym samym wpływa na szczególne ryzyka związane z badaniem sprawozdania finansowego, które biegły rewident musi uwzględnić.

Już na etapie wstępnym – poprzedzającym badanie – biegły rewident musi zmierzyć się z ryzykiem podjęcia się badania sprawozdania finansowego zakładu ubezpieczeń. Badania sprawozdania finansowego nie może przeprowadzić biegły rewident, który ma znikomą wiedzę o działalności ubezpieczeniowej, nie zna specyfiki transakcji prowadzonych przez zakłady ubezpieczeń na życie oraz ubezpieczeń majątkowych i pozostałych osobowych w ramach działalności ubezpieczeniowej bezpośredniej lub reasekuracyjnej. Z uwagi na specyficzne dla tej działalności pozycje aktywów i pasywów oraz przychodów i kosztów nie można wykorzystać typowej dla innych jednostek dokumentacji rewizyjnej. Skala prowadzonej działalności i rozbudowana struktura organizacyjna wielu zakładów powodują, że badanie musi przeprowadzać zespół złożony z kilku rewidentów, aplikantów i asystentów. Wymaga to od biegłego rewidenta opracowania odpowiedniej strategii i planu, rozpisania obowiązków między członków zespołu i nadzorowania prac. Wszystkie te czynniki będą rzutowały na ryzyko przeoczenia, a tym samym na poprawność przeprowadzonego badania.

Specyfika badania sprawozdania finansowego zakładów ubezpieczeń wynika m.in. z uwarunkowań, w jakich one funkcjonują, a mianowicie ryzyka działalności zakładu ubezpieczeń, przepisów prawa regulujących działalność, gospodarkę finansową i rachunkowość, wymogów finansowych i ostrożnościowych, nadzoru finansowego,

skali prowadzonej działalności czy uzależnienia od systemów informatycznych. Te uwarunkowania mogą być przyczyną powstania zniekształceń, które biegły powinien zidentyfikować i przeprowadzić procedury oceny ryzyka.

Ważnym elementem badania jest rozpoznanie ryzyka prowadzenia działalności przez ubezpieczyciela jako uczestnika rynku ubezpieczeniowego i finansowego, m.in. ryzyka związanego z działalnością techniczno-ubezpieczeniową i reasekuracyjną, ryzyka związanego z działalnością finansową czy działalnością lokacyjną [Borda 2006, s. 32]. Poznanie ryzyka działalności gospodarczej zwiększa szanse na zidentyfikowanie pozycji sprawozdania finansowego, w których istnieje ryzyko ich zniekształcenia [Garstka 2011].

W celu ograniczenia zakresu badania, a jednocześnie zwiększenia jego skuteczności biegły powinien zidentyfikować kluczowe ryzyka, które wymagają szczególnej uwagi w trakcie badania. Uznanie ryzyka za kluczowe wynika z osądu biegłego rewidenta dokonanego poprzez poznanie jednostki i jej środowiska. Powodem uznania ryzyka za kluczowe może być wyższy poziom ryzyka nieodłącznego, możliwy zasięg potencjalnych nieprawidłowości czy prawdopodobieństwo wystąpienia [Konopacki 2008, s. 45]. Ryzyka kluczowe mogą być inne w różnych zakładach ubezpieczeń.

Biorąc pod uwagę możliwy zasięg potencjalnych nieprawidłowości w zakładzie ubezpieczeń, można potencjalne ryzyka kluczowe powiązać z istotnymi pozycjami bilansu i rachunku wyników. Z tego też względu można uznać, że ryzyko kluczowe może dotyczyć lokat i związanych z nimi przychodów i kosztów działalności lokacyjnej, rezerw techniczno-ubezpieczeniowych oraz przychodów ze składek i kosztów odszkodowań, kosztów akwizycji, rozliczeń z reasekuratorami i cedentami i związanych z nimi kosztami oraz przychodami.

Na poziom ryzyka istotnego zniekształcenia ma wpływ stosowanie do wyceny wartości godziwej i szacunków, a właśnie te metody wyceny są charakterystyczne dla rachunkowości ubezpieczeniowej. Według wartości godziwej jest wycenianych wiele lokat i instrumenty pochodne, szacunki są stosowane do wyceny rezerw techniczno-ubezpieczeniowych, regresów i odzysków, utraty wartości aktywów. W związku z tym badaniu podlegać będą przyjęte w polityce rachunkowości zasady wyceny, ich zgodność z przepisami prawa, poprawność stosowania i obliczeń, jak również ujęcie skutków wyceny w rachunku wyników lub kapitałach własnych.

Przykładowo jedną z pozycji bilansowych, z którą powiązać można kluczowe ryzyko istotnego zniekształcenia, są lokaty. Biegły rewident powinien zastosować odpowiednie procedury badania, by zminimalizować ryzyko przeoczenia. W przypadku lokat zakład ubezpieczeń może: zakwalifikować aktywo do niewłaściwej grupy aktywów finansowych, nieprawidłowo ustalić jego wartość początkową, błędnie ująć w księgach rachunkowych, nieprawidłowo ująć skutki ewentualnego przekwalifikowania aktywa do innej grupy aktywów finansowych. Błędy mogą dotyczyć wyceny i ewidencji oraz ujęcia w sprawozdaniu finansowym skutków obrotu lokatami. Kolejne nieprawidłowości mogą dotyczyć wyceny lokaty na dzień bilansowy i ujęcia skutków w rachunku wyników i/lub w kapitale z aktualizacji wyceny, nieprzeprowadzania

testów na utratę wartości lokat, nieprzenoszenia (lub nieprawidłowego przenoszenia) przychodów netto między rachunkami technicznymi a rachunkiem ogólnym. Zasady wyceny i ujęcia skutków zależą od rodzaju lokaty i tego, czy stanowi ona pokrycie rezerw techniczno-ubezpieczeniowych. Weryfikacji powinna podlegać również wycena lokat i instrumentów pochodnych dokonana przez jednostki zewnętrzne. Biegły rewident powinien sprawdzić, czy jednostka dokonała lokat zgodnie z wymogami prawa ubezpieczeniowego (wielkość i rodzaj lokat, ich płynność) i czy spełnia wymogi dotyczące pokrycia rezerw techniczno-ubezpieczeniowych. Konieczne jest również powiązanie wyceny bilansowej lokat z oceną poprawności tworzenia rezerwy lub aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego.

Innymi obszarami badania, w których mogą występować nieprawidłowości, są m.in. rozliczenia z reasekuratorami, a w szczególności występowanie reasekuracji finansowej, rozliczenia z tytułu komisarki awaryjnej, rozrachunki, fundusze specjalne, w tym fundusz organizacyjny i fundusz prewencyjny, kapitały własne.

Zagadnieniem szczególnej uwagi biegłego powinno być zbadanie prawidłowości powstawania ważnych informacji poza systemem rachunkowości, w ramach ewidencji operatywnej, rejestrów i statystyki ubezpieczeniowej. Z uwagi na specyfikę obszarem trudnym dla biegłego jest sprawdzenie części sprawozdania z wymogów finansowo-kapitałowych i oceny ich poprawności.

6. Zakończenie

Badanie sprawozdania finansowego zakładu ubezpieczeń jest złożone i obciążone znacznym ryzykiem, m.in. z uwagi na różnorodność skomplikowanych operacji, rozbudowaną strukturę organizacyjną i system ewidencji, możliwość niewłaściwego oszacowania rezerw techniczno-ubezpieczeniowych, posiadania portfela lokat niespełniających wymogów prawa ubezpieczeniowego, stosowania do wyceny wartości godziwej czy posiadania zbyt małych kapitałów gwarancyjnych. Biegły rewident, przystępując do badania sprawozdania finansowego zakładu ubezpieczeń, powinien dokonać szczególnie wnikliwej analizy ryzyka badania i jego elementów. Szczególnie ważne jest zidentyfikowanie i właściwe oszacowanie ryzyka istotnego zniekształcenia, gdyż determinuje ono przyjęte przez biegłego procedury badania. Ustalone ryzyko badania ma wpływ na wielkość wyznaczonej przez biegłego istotności ogólnej i istotności cząstkowych, czyli maksymalnej wartości nieprawidłowości (sumy nieprawidłowości). Jeśli ujawnione w trakcie badania nieprawidłowości są mniejsze od istotności ogólnej, to sprawozdania nie trzeba korygować, gdyż nie wprowadza czytelnika w błąd. Ryzyko badania ma także wpływ na wielkość prób do badania w poszczególnych stwierdzeniach. Analiza ryzyka badania określa zakres i czas przeprowadzanej rewizji, liczebność zespołów rewizyjnych, wpływa na jakość przeprowadzonego badania. Można zatem stwierdzić, że właściwa ocena ryzyka i podjęcie w związku z tym odpowiednich działań przyczynia się do wydania opinii odzwierciedlającej rzeczywistą sytuację finansową zakładu ubezpieczeń.

Literatura

- Borda M., 2006, *Ryzyko zarządzania finansami w zakładach ubezpieczeń na życie*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz–Wrocław.
- Fedak Z., 1998, *Metody i technika rewizji sprawozdań finansowych*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa.
- Gabruszewicz W. (red.), 2014, *Audyt sprawozdań finansowych. Teoria i praktyka*, PWE, Warszawa.
- Garstka M., 2011, *Rola biegłego rewidenta i jednostki przy identyfikacji ryzyka gospodarczego, w tym kontynuacji działalności*, Rachunkowość, nr 3, s. 10-14.
- Hołda A., Pocięcha J., 2005, *Rewizja finansowa*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.
- Hołda A., Pocięcha J., 2009, *Probabilistyczne metody badania sprawozdań finansowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.
- Kiedrowska M., 2008, *Sprawozdanie finansowe zakładu ubezpieczeń jako przedmiot badania biegłego rewidenta*, [w:] *Sprawozdawczość finansowa i audyt w firmie*, materiały na IV Ogólnopolską Konferencję Zawodową, Wydawnictwo AE Poznań, KIBR Oddział Regionalny w Poznaniu, Poznań, s. 37-52.
- Kiedrowska M., Szczepankiewicz E., 2011, *Organizacja audytu wewnętrznego w zakładach ubezpieczeń w świetle Solwency II oraz standardów audytu*, [w:] Ronka-Chmielowiec W. (red.), *Ubezpieczenia wobec wyzwań XXI wieku*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- Knechel W.R., Salterio S.E., Ballou B., 2007, *Auditing: assurance & risk*, Thomson South-Western.
- Konopacki A., 2008, *Ryzyko badania w rewizji sprawozdań finansowych. Procedury szacowania i dokumentowania*, Wydawnictwo KIBR, Warszawa.
- Konopacki A., 2010, *Ryzyko badania sprawozdań finansowych w czasach kryzysu*, Wydawnictwo KIBR, Warszawa.
- Krzywyda D. (red.), 2005, *Rewizja sprawozdań finansowych*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa.
- KSRF 2010, Krajowe Standardy Rewizji Finansowej, Uchwała nr 1806/38/2010 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z 16 lutego 2010 r. w sprawie krajowych standardów rewizji finansowej, www.kibr.org.pl/pl/normy.
- MSB 200, Międzynarodowy Standard Badania 200, *Ogólne cele niezależnego biegłego rewidenta oraz przeprowadzenie badania zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Badania*, www.kibr.org.pl/pl/normy.
- MSB 315, Międzynarodowy Standard Badania 315, *Identyfikacja i ocena ryzyk istotnego zniekształcenia dzięki zrozumieniu jednostki i jej otoczenia*, www.kibr.org.pl/pl/normy.
- Pfaff J., 2008, *Wpływ rewizji finansowej na wiarygodność sprawozdania finansowego*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z 28 grudnia 2009 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości zakładów ubezpieczeń i zakładów reasekuracji, Dz.U. nr 226, poz. 1825.
- Smejda A., 2005, *Modelowanie ryzyka rewizji finansowej*, [w:] Tomkiewicz E. (red.), *Studia i prace Kolegium Zarządzania i Finansów*, z. 59, Szkoła Główna Handlowa, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa.
- Srivastava R.P., Shafer G.R., 1992, *Belief – Function Formulas for Audit Risk*, *The Accounting Review*, vol. 67, s. 249-283.
- Ustawa z 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz.U. 2013, poz. 330 ze zm.
- Ustawa z 7 maja 2009 r. o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz o nadzorze publicznym, Dz.U. nr 77, poz. 650 ze zm.
- Ustawa z 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, Dz.U. poz. 1884.
- Wielgórska-Leszczyńska J., 2005, *Specyficzne problemy badania sprawozdań finansowych banków w świetle Międzynarodowych wskazówek dotyczących Praktyki Rewizji Finansowej*, [w:] *Standardyzacja rachunkowości i rewizji finansowej według MSSF i MSRF*, Materiały pokonferencyjne VI Dorocznej Konferencji Auditingu Krajowej Izby Biegłych Rewidentów, KIBR, Warszawa.